

มโนอุปลักษณ์ “น้ำ” ในสำนวนไทย

“WATER” CONCEPTUAL METAPHOR IN THAI IDIOMS

ปราโมทย์ ระวิน และ รัตนชัย ปรีชาพงศ์กิจ*

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา และ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Pramote Rawin and Rattanachai Preechapongkij*

Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University and Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

*Corresponding Author E-mail : prattanachai@aru.ac.th

(วันที่รับบทความ : เมษายน 25, 2568 ; วันที่แก้ไขบทความ : พฤษภาคม 9, 2568 ; วันที่ตอบรับบทความ : พฤษภาคม 13, 2568)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ของ “น้ำ” ในสำนวนไทย โดยใช้แนวคิดอุปลักษณ์ทางภาษาศาสตร์ของเลคอฟและจอห์นสัน ผู้วิจัยได้ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยบท “สำนวนไทย” จำนวน 126 สำนวน จัดเป็นกลุ่มได้ 11 กลุ่ม แล้วจึงนำมาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า มีมโนอุปลักษณ์ “น้ำ” 11 รูปแบบ ได้แก่ [น้ำคือการเปลี่ยนแปลง] [น้ำคือพื้นที่] [น้ำคือความสอดคล้องกลมกลืน] [น้ำคือความสัมพันธ์] [น้ำคือเวลา] [น้ำคือสิ่งขัดขวางและคุกคาม] [น้ำคือความผ่อนคลายและมีชีวิตชีวา] [น้ำคือสาระสำคัญ ผลประโยชน์ และความสมบูรณ์] [น้ำคือความเหลวไหลและล้มเหลว] [น้ำคือความรู้ความสามารถ] และ [น้ำคือความดีงามและบริสุทธิ์]

คำสำคัญ : น้ำ, สำนวนไทย, อุปลักษณ์ทางภาษาศาสตร์, มโนอุปลักษณ์

Abstract

This research aims to analyze conceptual metaphors of “water” using linguistic metaphor approach of Lakoff and Johnson. The researcher studied and collected data from 126 Thai idioms, categorizing them into 11 groups, and then analyzed them.

The research findings indicate that :

There are 11 conceptual metaphors of “water” : [water as change], [water as space], [water as harmony], [water as relationship], [water as time], [water as obstacle and threat], [water as relaxation and vitality], [water as essence, benefit and completeness], [water as absurdity and failure], [water as knowledge and ability], and [water as goodness and purity].

Keywords : Water, Thai Idiom, Linguistic Metaphor, Conceptual Metaphor

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“น้ำ” มีความสำคัญต่อสังคมไทยมายาวนาน แทรกอยู่ทุกช่วงชีวิต เป็นวัฒนธรรมประจำสังคมไทยที่เรียกว่า “วัฒนธรรมน้ำ” (วัฒนธรรมน้ำ, (นามแฝง), 14 เมษายน 2564) ซึ่งสะท้อนให้เห็นผ่านความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมอันหลากหลาย เช่น การถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ของน้ำในการป้องกันการทุจริตของข้าราชการ โดยให้สาบานตนดื่มน้ำที่ผ่านการปลุกเสกจากการจุ่มพระแสง 3 องค์ลงในน้ำ นอกจากนี้ ยังมีประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง แห่นางแมว การพายเรือเล่นสักวา และการแข่งเรือ ที่ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับน้ำในมิติต่างๆ น้ำยังถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคลและการชำระล้างมลทินเพื่อความบริสุทธิ์ สะอาด เช่น พิธีอาบน้ำครวปลงผมไฟ โกนจุก แต่งงาน และเมื่อเสียชีวิต ในแง่นี้ น้ำในวัฒนธรรมประเพณีไทยจึงมิได้จำกัดอยู่เพียงการสะท้อนความเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาฟ้าฝนในการดำรงชีวิตประจำวัน หากแต่ยังแสดงถึงความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์และเป็นมงคลของน้ำ เช่น น้ำมนต์และน้ำศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่เชื่อกันว่ามีคุณสมบัติในการชำระล้างสิ่งสกปรกและมลทินออกจากร่างกาย (สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556)

ความสำคัญของน้ำในวิถีวัฒนธรรมประเพณีสังคมไทยเหล่านี้ อาจเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับ “น้ำ” ในภาษาไทย จึงน่าสนใจว่าในด้านการใช้ภาษาไทย “น้ำ” จะถูกนิยามให้ความหมายและให้

ความสำคัญอย่างไร ซึ่งจะนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจในทศน์ “น้ำ” ในภาษาไทย ในการใช้ภาษาไทยประเภทวินิพนธ์ เช่น บทกวี “วิมานน้ำค้าง” ของอังคาร กัลยาณพงศ์ มีการใช้ถ้อยคำแสดงความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับเวลาว่า “น้ำไหลอายุชยก็ไหลล่ง...” ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบน้ำกับอายุชยของมนุษย์ในลักษณะเป็นเส้นสายกระแสเดียวกันคือ เมื่อน้ำไหลไป อายุของคนเราก็กว่งเลยไปเช่นกัน ลักษณะ “เส้นสายกระแส” นี้พบได้ทั่วไปในการนำมาใช้อธิบายแนวคิดอื่นๆ เช่น ในพุทธศาสนาที่เปรียบเทียบการบำเพ็ญเป็นกระแสแห่งความดี (สุนทรี โชติติติก และณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556 : 115) เมื่อพิจารณาการใช้ภาษาไทยในกลุ่มที่เรียกว่า “สำนวนไทย” ซึ่งประกอบด้วยสุภาษิตและคำพังเพย (ประเทือง คล้ายสุบรรณ, 2517 : 1) อันเป็นถ้อยคำสื่อสารมีความหมายเป็นนัยหรือเชิงอุปมาเปรียบเทียบ จะพบว่ามีการใช้อุปลักษณ์ “น้ำ” ได้น่าสนใจ เช่น สำนวน “น้ำมาปลาकिनมด น้ำลตมดकिनปลา” เป็นการใช้อุปลักษณ์ “น้ำ” อธิบายเปรียบเทียบช่วงเวลาเรียกว่า “ที่ใครที่มัน” ซึ่งแตกต่างจากลักษณะ “เส้นสายกระแส” ในบทกวีข้างต้น คือในสำนวนนี้ “น้ำ” กลับมีลักษณะเป็น “วงกลม” ที่หมุนวนเปลี่ยนแปลงไป สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “วัฏสงสาร” หรือการเวียนว่ายตายเกิดในพุทธศาสนา ซึ่งท้ายที่สุดก็เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่อง “ความเปลี่ยนแปลง” หรือ “อนิจจัง” ที่เป็นหลักธรรมสำคัญของพุทธศาสนา ดังนั้น จะเห็นได้ว่า แม้จะเป็นการใช้อุปลักษณ์ “น้ำ” เหมือนกัน แต่บริบททางภาษาหรือประเภทการใช้ภาษาที่แตกต่างกัน ก็อาจนำไปสู่การส้างมโนทัศน์เกี่ยวกับ “น้ำ” ที่มีลักษณะแตกต่างหรือมีความเฉพาะตัวได้

จันทิมา อังคณชกิจ (2561 : 209) อธิบายอุปลักษณ์ (metaphor) ว่าเป็นกลวิธีทางภาษาที่ใช้สื่อสารเพื่อให้เกิดจินตภาพและพลังในการสื่อความหมาย มี 2 ลักษณะ คือ อุปลักษณ์เชิงภาพพจน์ (figurative metaphor) การเปรียบเทียบโดยใช้คำเชื่อม “เป็น” หรือ “เหมือน” เพื่อสร้างความหมายเชิงจินตนาการ ให้เข้าใจความหมายแบบเห็นภาพจากภาษาที่ใช้เปรียบเทียบ และอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ (conceptual metaphor) การใช้ภาษาจากวงความคิดหนึ่งมาอธิบายอีกวงความคิดหนึ่ง โดยมีคุณสมบัติร่วมกันจนเกิดมโนทัศน์ว่าสองสิ่งนั้นมีลักษณะเดียวกัน ณัฐพร พานโพธิ์ทอง (2556 : 99-100) ได้กล่าวถึงอุปลักษณ์ในลักษณะคล้ายกันคือ อุปลักษณ์ทางวรรณคดีเป็นภาพพจน์ที่เปรียบเทียบสองสิ่งด้วยคำเชื่อม “เป็น” หรือ “คือ” (การเปรียบเทียบเรียกว่า “อุปมา”) ส่วนอุปลักษณ์ทางภาษาศาสตร์เป็นการเปรียบเทียบความเหมือนของสองสิ่งจากต่างกลุ่มความหมาย อาจมีหรือไม่มีคำเชื่อมก็ได้ เช่น “คลื่นมหาชน” “ทะเลภูเขา” รวมถึงภาพพจน์อย่างอุปมาและบุคคลาธิฐาน ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบสองสิ่งจากต่างกลุ่มความหมายเช่นกัน อุปลักษณ์ทางภาษาศาสตร์หรืออุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์จึงมีความหมายกว้างกว่าอุปลักษณ์ทางวรรณคดีหรืออุปลักษณ์เชิงภาพพจน์ โดยเฉพาะตามแนวคิดของเลคอฟและจอห์นสัน (1980 : 453-458, 2003 : 4-10) มองว่าอุปลักษณ์มิใช่เพียงเครื่องมือทางภาษาในเชิงวินิพนธ์หรือสำนวนโวหาร แต่แทรกซึมอยู่ในความคิดและการกระทำในชีวิตประจำวัน อุปลักษณ์ดำรงอยู่ในระบบคิด (มโนทัศน์) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการกำหนดความเข้าใจความเป็นจริง ภาษาเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่สะท้อนระบบความคิดนี้ ดังตัวอย่างมโนทัศน์ “ARGUMENT IS WAR” ที่คำศัพท์เกี่ยวกับการสงครามถูกใช้ในการอธิบายการโต้แย้ง ซึ่งสะท้อนวัฒนธรรมการโต้แย้งว่ามีลักษณะของการต่อสู้

ณัฐพร พานโพธิ์ทอง (2556 : 100-103) ได้อธิบายถึงแนวคิดอุปลักษณ์ทางภาษาศาสตร์หรืออุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ของเลคอฟและจอห์นสันซึ่งเป็นการเน้นย้ำว่าการใช้อุปลักษณ์ในการสื่อสารไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในภาษาเท่านั้น แต่ยังหยั่งรากลึกอยู่ในระบบคิด/กระบวนการคิดของมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์ทำความเข้าใจสิ่งที่ไม่คุ้นเคยและเป็นนามธรรมผ่านสิ่งที่ใกล้ตัวและเป็นรูปธรรม กระบวนการคิดเช่นนี้ส่งผลให้การใช้ภาษาเต็มไปด้วยอุปลักษณ์ อุปลักษณ์ที่ปรากฏในภาษาเรียกว่า “ถ้อยคำอุปลักษณ์” หรือ “รูปภาษาแสดงอุปลักษณ์” ส่วนอุปลักษณ์ในระบบคิดเรียกว่า “มโนอุปลักษณ์” หรือ “อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์” การศึกษาถ้อยคำอุปลักษณ์จึงสามารถเปิดเผยให้เห็นถึงมโนทัศน์ที่ผู้ใช้ภาษามีต่อสิ่งต่างๆ ได้ แม้ในระดับปัจเจก ถ้อยคำอุปลักษณ์อาจดูเป็นลักษณะเฉพาะตัวหรือแปลกใหม่ แต่โดยแท้จริงแล้วถ้อยคำเหล่านี้ได้สะท้อนมโนทัศน์ร่วมกันของสมาชิกในกลุ่มสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ ซึ่งเป็นการใช้อุปลักษณ์ร่วมกัน

ดังนั้น ในการศึกษาการใช้ภาษาเชิงเปรียบเทียบหรืออุปลักษณ์ของ “น้ำ” ในสำนวนไทยนี้ ผู้วิจัยจึงได้นำแนวทางการวิเคราะห์อุปลักษณ์ตามแนวคิดอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ของเลคอฟและจอห์นสันมาใช้เป็นกรอบการวิเคราะห์ “น้ำ” ในสำนวนไทยว่าถูกใช้เพื่ออธิบาย/สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดหรือประสบการณ์ต่างๆ โดยพิจารณาถึงคุณสมบัติและลักษณะของ “น้ำ” ที่เป็นแบบเปรียบเทียบ (source domain/vehicle) ถูกโยงเข้ากับเป้าหมายที่ต้องการพูดถึงหรือสิ่งถูกเปรียบเทียบ (target domain) โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการค้นหาและทำความเข้าใจว่า “น้ำ” ถูกนำมานิยามให้ความหมาย และให้ความสำคัญอย่างไรในบริบทหรือประเภทการใช้ภาษาสำนวนไทย ซึ่งจะนำไปสู่การเปิดเผยให้เห็นถึงมโนทัศน์ที่เชื่อมโยงกับสังคมและวัฒนธรรมไทย

จากการสำรวจงานวิจัยที่ใช้แนวทางการศึกษา “มโนอุปลักษณ์” มาศึกษาสำนวนไทย เช่น ฤทัย พานิช (2557 : 161-190) ศึกษา “อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับ “ข้าว” ในสังคมไทย” จากข้อมูลสำนวน สุภาสิต และคำพังเพยที่มีคำว่า “ข้าว” ประกอบ จำนวน 36 สำนวน จากหนังสือ 9 เล่ม ซึ่งมีวัตถุประสงค์คือ เพื่อวิเคราะห์ความหมายตามบริบทของคำว่า “ข้าว” เมื่อใช้เป็นอุปลักษณ์ และเพื่อวิเคราะห์มโนทัศน์ทางความหมายเกี่ยวกับข้าวของคนไทย โดยใช้ทฤษฎีอรรถศาสตร์ปริชานและแนวคิดการจำแนกอรรถลักษณ์เพื่อวิเคราะห์ความหมายของคำที่เกิดจากการปรากฏของอุปลักษณ์ “ข้าว” ผลพบว่ามีความหมายอุปลักษณ์ “ข้าว” 10 ประเภท ได้แก่ เครื่องบริโภค มนุษย์ เวลา บุญคุณ อาชีพ ผลประโยชน์ เงิน คุณสมบัติหรือคุณลักษณะ การมีเพศสัมพันธ์ สิ่งของ ซึ่งทำให้เห็นมโนทัศน์ของคนในสังคมไทยว่าข้าวมีความสำคัญและผูกพันกับการดำรงชีวิต จึงมีการถ้อยความหมายของข้าวให้สัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมไทย

ในส่วนงานศึกษาค้นคว้าสำนวนไทยเกี่ยวกับน้ำ เช่น กิตติมา พุ่มซ้อน (2554) ได้ศึกษา “การศึกษาอุปลักษณ์ “น้ำ” ในสำนวนไทย” โดยเน้นศึกษาที่มาและความหมายของสำนวนไทยที่มีคำว่า “น้ำ” และวิเคราะห์ความหมายของคำว่า “น้ำ” เมื่อถูกใช้เป็นอุปลักษณ์ จากข้อมูลสำนวนไทย 315 สำนวน ในหนังสือ 33 เล่ม ได้ใช้แนวคิดในการศึกษา คือคำนิยามของอุปลักษณ์เชิงภาษาศาสตร์และวรรณศิลป์ รวมถึงการสื่อความหมาย ผลการศึกษาพบว่าที่มาของสำนวน 11 แบบ เช่น เกิดจากธรรมชาติ เกิดจากการกระทำ เกิดจากสัตว์ ความหมายของคำว่าน้ำเมื่อใช้เป็นอุปลักษณ์ 43 แบบ เช่น อุปลักษณ์ “น้ำ” สื่อความหมายแสดงคำพูด สื่อความหมายแสดงสภาพการณ์ สื่อความหมายแสดงความรู้สึก ซึ่งในการวิเคราะห์จะระบุตัวอย่างสำนวนมาแล้วบอกที่มา ความหมาย การตีความอุปลักษณ์ และตัวอย่างการใช้สำนวน

ส่วนงานวิจัย “มโนอุปลักษณ์ “น้ำ” ในสำนวนไทย” นี้มีความแตกต่าง เนื่องจากมุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์หรือ “มโนอุปลักษณ์” ของ “น้ำ” ในสำนวนไทย โดยใช้กรอบแนวคิดของเลคอฟและจอห์นสัน มุ่งหมายทำความเข้าใจระบบคิดเบื้องหลังการใช้ภาษาเชิงเปรียบเทียบ และการเชื่อมโยงระบบคิดหรือมโนทัศน์เรื่อง “น้ำ” กับสังคมและวัฒนธรรมไทย ซึ่งอาจนำไปสู่การจัดกลุ่มอุปลักษณ์และความหมายที่แตกต่างออกไป รวมถึงการให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับความคิดที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น อันเป็นการสร้างองค์ความรู้เรื่องการใช้ภาษากับวัฒนธรรมของสังคมไทย สามารถนำไปสู่การตระหนักรู้ถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างภาษากับสังคมวัฒนธรรมว่าต่างก็เป็นผลงานการสร้างสรรค์ของกันและกัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์มโนอุปลักษณ์ “น้ำ” ในสำนวนไทย

กรอบแนวคิด/ทฤษฎีการวิจัย

แนวคิดอุปลักษณ์ทางภาษาศาสตร์ของเลคอฟและจอห์นสัน (Lakoff and Johnson, 1980 : 453-486, Lakoff and Johnson, 2003) ที่มองว่าอุปลักษณ์ไม่ใช่แค่เครื่องมือในการใช้ภาษาสร้างจินตนาการเชิงกวีนิพนธ์หรือเป็นแค่เรื่องของภาษา/ถ้อยคำเท่านั้น แต่อุปลักษณ์มีใช้อยู่ทั่วไปในความคิดและการกระทำในชีวิตประจำวัน คือมนุษย์จะทำความเข้าใจนามธรรม สิ่งไม่คุ้นเคย ผ่านสิ่งใกล้ตัว เป็นรูปธรรมมากกว่า ระบบคิดแบบนี้ได้ส่งผลให้การใช้ภาษาเป็นอุปลักษณ์ อุปลักษณ์ที่ปรากฏในภาษาเรียกว่า “ถ้อยคำอุปลักษณ์หรือรูปภาษาแสดงอุปลักษณ์ (metaphorical expression)” ส่วนอุปลักษณ์ในระบบคิดเรียกว่า “มโนอุปลักษณ์หรืออุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ (conceptual metaphor)” ระบบคิดหรือมโนทัศน์จึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดหรือนิยามความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน และภาษาคือแหล่งข้อมูลหรือหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงระบบคิด/มโนทัศน์ดังกล่าวของผู้ใช้ภาษาที่มีต่อสิ่งต่างๆ ซึ่งสะท้อนถึงระบบคิด/มโนทัศน์ที่สมาชิกในสังคมมีร่วมกัน เป็นการใช้อุปลักษณ์ร่วมกันของสมาชิกในกลุ่มสังคมวัฒนธรรมหนึ่งๆ เช่น ระบบความคิด/มโนทัศน์เกี่ยวกับ “ARGUMENT IS WAR (การโต้แย้งคือสงคราม)” ที่ว่า Your claims are indefensible. He attacked every weak point in my argument. His criticisms were right on target. I demolished his argument. I've never won an argument with him. You disagree? Okay, shoot! If you use that strategy, he'll wipe you out. He shot down all of my arguments. คำศัพท์ที่เน้นดำเป็นตัวแทนต่างสะท้อนถึงระบบคิดที่เกี่ยวกับสงคราม ทั้งที่ข้อความนี้กล่าวถึงเรื่องการโต้แย้งกัน ซึ่งมีการป้องกันจุดยืน

มีการมองผู้ที่กำลังโต้แย้งด้วยเป็นคู่ต่อสู้ มีการโจมตีจุดยืนกัน มีชนะมีแพ้การโต้แย้ง มีการวางแผนและใช้กลยุทธ์ การโต้แย้งนี้จึงถูกจัดโครงสร้างโดยแนวคิดเรื่องสงคราม สะท้อนถึงวัฒนธรรมการโต้แย้งมีรูปแบบหรือโครงสร้างการต่อสู้

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งในด้านสำนวนไทย แนวคิดเกี่ยวกับอุปลักษณ์ทางภาษาศาสตร์ และแนวทางการวิเคราะห์อุปลักษณ์เชิงมนทัศน์หรือมนอุปลักษณ์

2. เก็บรวบรวมข้อมูลตัวบท “สำนวนไทย” ซึ่งหมายรวมถึงสุภาษิตและคำพังเพย จากแหล่งข้อมูลทั้งจากหนังสือและเว็บไซต์ ดังนี้

2.1. หนังสือ 13 เล่ม ได้แก่ 1) ภาษา คำพังเพย สำนวนไทย ฉบับราชบัณฑิตยสภา 2) ถอดรหัส 313 สำนวนไทย ของยุพ แสงทักษิณ 3) สำนวนไทย ฉบับจัดหมวดหมู่ ของอุดมพร อมรรธรรม 4) 5,000 สำนวนไทย นับแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน ของเอกรัตน์ อุดมพร 5) ภาษา พาสาร์ ของฐปณีย์ นาครทรรพ 6) สำนวนไทย ของอุทัย ไชยพันธ์ 7) เล่าขาน 500 สำนวนไทย ของรัฐนันท์ ศิริวิทย์ 8) ร้อยแปด พันเก้า สุภาษิต สำนวนไทย ของจิตติกาญจน์ ปฐมา 9) สำนวนไทย และคำพังเพย (สุภาษิต) ของพงษ์จันทร์ ศรีธธา 10) สุภาษิต คำพังเพย สำนวนไทย ของกฤชกร เพชรนอก 11) สำนวนนี้มีที่มา ของตระการ เอี่ยมตระกูล 12) สำนวน สุภาษิต คำพังเพย (ฉบับพกพา) ของรัชณี กำแพงแก้ว 13) สุภาษิต คำพังเพย ของภคทีฆวินธุ์

2.2 เว็บไซต์ 2 แห่ง ได้แก่ <https://www.wordyguru.com/a/สำนวนไทย> และ <https://highlight.kapook.com/view/68531>

3. คัดเลือกข้อมูลตัวบท “สำนวนไทย” ที่มีรูปคำ “น้ำ” และมีความหมายตามความหมายแรกในพจนานุกรมที่ว่า “สารประกอบซึ่งมีองค์ประกอบเป็นธาตุไฮโดรเจนและออกซิเจนในอัตราส่วน 1 : 8 โดยน้ำหนัก เมื่อบริสุทธิ์มีลักษณะเป็นของเหลวใส ไม่มีสี กลิ่นรส มีประโยชน์มาก เช่น ใช้ดื่ม ชำระล้างสิ่งสกปรก” รวมทั้งอาจมีคำขยายข้างหลัง เช่น น้ำร้อน น้ำขุ่น ได้จำนวนทั้งสิ้น 126 สำนวน

4. จัดแบ่งกลุ่มข้อมูล “สำนวนไทย” ที่มีรูปคำ “น้ำ” และมีความหมายดังกล่าว โดยพิจารณาจากลักษณะการใช้คำ “น้ำ” สื่อความหมายในบริบทของสำนวน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดหรือมนทัศน์ที่แฝงอยู่ ได้ 11 กลุ่ม ได้แก่ 1) การใช้ “น้ำ” สื่อถึงการเปลี่ยนสภาพและการเคลื่อนไหว 2) การใช้ “น้ำ” สื่อถึงความเป็นสถานที่/แหล่งที่ตั้ง 3) การใช้ “น้ำ” สื่อถึงการอยู่ร่วมกันอย่างประนีประนอม 4) การใช้ “น้ำ” สื่อถึงการเป็นสายใยความผูกพัน 5) การใช้ “น้ำ” สื่อถึงช่วงหรือลำดับเวลา 6) การใช้ “น้ำ” สื่อถึงความเป็นอุปสรรคและภัยอันตราย 7) การใช้ “น้ำ” สื่อถึงความสะอาดบริสุทธิ์และความสดชื่นแก้หิวกระหาย 8) การใช้ “น้ำ” สื่อถึงเนื้อหาสาระ/แก่นสำคัญ/ผลประโยชน์และความครบถ้วน 9) การใช้ “น้ำ” สื่อถึงความไม่มีสาระสำคัญและไร้ตัวตน 10) การใช้ “น้ำ” สื่อถึงสติปัญญา ความรู้และทักษะความสามารถ และ 11) การใช้ “น้ำ” สื่อถึงความสงบ ดึงาม และบริสุทธิ์สะอาด

5. วิเคราะห์ข้อมูลตัวบท “สำนวนไทย” ดังกล่าวในแต่ละกลุ่ม โดยใช้แนวทางการวิเคราะห์อุปลักษณ์เชิงมนทัศน์หรือมนอุปลักษณ์ตามแนวคิดอุปลักษณ์ทางภาษาศาสตร์ของเลคอฟและจอห์นสัน เพื่อระบุถึงความสอดคล้องระหว่างลักษณะการใช้ “น้ำ” ในแต่ละกลุ่มกับมนอุปลักษณ์

6. สรุปและอภิปรายผล

ผลการวิจัย

ข้อมูลตัวบท “สำนวนไทย” เกี่ยวกับน้ำ 126 สำนวน ซึ่งสามารถจัดเป็นกลุ่มได้ 11 กลุ่ม แสดงให้เห็นถึงอุปลักษณ์เชิงมนทัศน์หรือมนอุปลักษณ์ 11 รูปแบบ ดังต่อไปนี้

1. การใช้ “น้ำ” สื่อถึงการเปลี่ยนสภาพและการเคลื่อนไหว : มนอุปลักษณ์ [น้ำคือการเปลี่ยนแปลง]

การใช้ “น้ำ” ในสำนวนไทยจำนวนมากสื่อความหมายถึงการเปลี่ยนสภาพ (เช่น จากใสเป็นขุ่น ร้อนเป็นเย็น น้อยเป็นมาก) และการเคลื่อนไหว (เช่น ไหล ขึ้น ลง เข้า ออก) ซึ่งลักษณะเหล่านี้ของน้ำได้ถูกนำมาใช้เป็นอุปลักษณ์ หรือแบบเปรียบเทียบ (source domain) เพื่ออธิบายถึง “การเปลี่ยนแปลง” ที่เป็นสิ่งถูกเปรียบเทียบ (target domain) ในมิติต่างๆ ของชีวิตและสังคมไทย เช่น สำนวน “น้ำขุ่นไว้น้ำใสไว้นอก” สื่อถึงการเก็บซ่อนความรู้สึกไม่ดีไว้ภายใน (น้ำขุ่น) และแสดงออกแต่สิ่งที่ดีงาม (น้ำใส) คำว่า “ขุ่นใส” คือคุณสมบัติที่เปลี่ยนแปลงได้ของน้ำ ถูกนำมาใช้อธิบายสภาวะทางอารมณ์หรือความคิดที่ไม่คงที่ สำหรับสำนวน “น้ำมาปลาकिनมด น้ำลตมดकिनปลา” ได้แสดงให้เห็นถึงการ

เปลี่ยนแปลงของสถานการณ์และผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นตามการขึ้นลงของน้ำ สะท้อนถึงความไม่แน่นอนและการหมุนเวียนของอำนาจหรือโอกาส ในขณะที่สำนวน “น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย” ใช้อุณหภูมิต่างที่เปลี่ยนแปลงไปของน้ำมาอธิบายถึงสภาวะที่เอื้อต่อการดำรงอยู่หรือการสิ้นสุดของชีวิต ซึ่งอาจถูกตีความในเชิงสถานการณ์ที่เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม

ถ้อยคำอุปมาอุปไมยที่เป็นคำขยายหรือคำกริยาที่แสดงการเปลี่ยนสภาพและการเคลื่อนไหวของน้ำ เช่น “ซุ่น/ใส, ขึ้น/ลง, ไหล,ท่วม, ลด” ได้ถูกนำมาใช้ในสำนวนต่างๆ เพื่อสะท้อนให้เห็นมุมมองหรือมโนทัศน์ที่สังคมไทยมีต่อเรื่องการเปลี่ยนแปลง อาจเกี่ยวข้องกับความเข้าใจในธรรมชาติที่ไม่หยุดนิ่ง หรือการยอมรับต่อวัฏจักรของชีวิตและการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ต่างๆ

2. การใช้ “น้ำ” สื่อถึงความเป็นสถานที่/แหล่งที่ตั้ง: มโนอุปลักษณ์ [น้ำคือพื้นที่]

การใช้ “น้ำ” เพื่อสื่อความหมายถึงสภาพที่เป็น “สถานที่/แหล่งที่ตั้ง” ในการมีอยู่หรือเกิดขึ้นของสิ่งต่างๆ อาจมีรากฐานมาจากประสบการณ์ทางกายภาพของมนุษย์ที่คุ้นเคยกับผืนน้ำในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำ ทะเลสาบ หรือบ่อน้ำ ซึ่งรับรู้ได้ถึงขอบเขตและปริมาตรที่สามารถบรรจุสิ่งมีชีวิตและวัตถุต่างๆ ได้ ประสบการณ์เหล่านี้เองอาจเป็นพื้นฐานให้ “น้ำ” ถูกนำมาใช้เป็นอุปลักษณ์หรือแบบเปรียบเทียบ (source domain) ของ “พื้นที่” เพื่ออธิบายถึง “สถานที่” หรือ “ขอบเขต” (target domain) ในความหมายที่ชัดเจน เช่น สำนวน “ทรัพย์สินในดินสินในน้ำ” และ “อยู่ข้าวอยู่น้ำ” มอง “น้ำ” เป็นเสมือน “ชุมทรัพย์” หรือ “ถิ่นกำเนิด” ที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ เช่นเดียวกับที่ดินเป็นแหล่งของทรัพย์สินและอาหาร ในทางตรงกันข้าม สำนวน “คนตกน้ำ” สื่อถึงสภาวะที่ “เข้าตาจน/หมดทางไป” โดยเปรียบเทียบ “น้ำ” เป็นพื้นที่อันตรายที่เมื่อตกลงไปแล้วยากที่จะช่วยเหลือตนเองได้ หรือสำนวน “ปลาตกน้ำตัวโต” มีความหมายเกี่ยวกับการให้ค่าเกินจริงแก่สิ่งที่สูญเสียไป น้ำเป็น “พื้นที่” ซึ่งทำให้สิ่งใดก็ตามตกอยู่ภายในหรือตกลงไปได้กลายเป็นสิ่งไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริง เช่น รูปร่างใหญ่โตกว่าปกติ น้ำจึงคือพื้นที่สร้างความเข้าใจผิดหรือสร้างภาพลวงให้เข้าใจผิด (มายาคติ)

ถ้อยคำอุปมาอุปไมยที่แสดงความเป็นสถานที่ของน้ำ เช่น คำบุพบทบอกสถานที่ “ในน้ำ, ใต้น้ำ” คำนามที่เป็นชื่อสถานที่ “อู่น้ำ, บ่อน้ำ” คำกริยาที่แสดงการเคลื่อนที่เข้าสู่หรือออกจากพื้นที่น้ำ “ตก(ลง)น้ำ, ปล่อยลงน้ำ, ดำ(ลง)น้ำ” และคำขยายที่บ่งบอกตำแหน่งหรือสถานะในพื้นที่น้ำ “ใกล้น้ำ, ฝิดน้ำ, สองน้ำ” ล้วนสนับสนุนมโนทัศน์ที่มองว่าน้ำมีลักษณะเป็นพื้นที่ มโนทัศน์นี้จึงได้สะท้อนถึงสภาพสังคมไทยที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับน้ำอย่างใกล้ชิด ทั้งในด้านการเกษตร การประมง และการคมนาคม และมีความเป็นไปได้ว่าอาจเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมการสร้างมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือพื้นที่] นี้ขึ้นมา เนื่องจาก “น้ำ” เป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมและประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของคนไทย

3. การใช้ “น้ำ” สื่อถึงการอยู่ร่วมกันอย่างประนีประนอม: มโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความสอดคล้องกลมกลืน]

การใช้ “น้ำ” ในสำนวนเพื่อสื่อถึงสภาพของสองสิ่งหรือสองฝ่ายที่เกี่ยวข้องกันและแสดงปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ในลักษณะเป็นการประนีประนอม ถ้อยคำที่ถ้อยอาศัย หรือพึ่งพาอาศัยกัน “น้ำ” ถูกนำมาใช้เป็นอุปลักษณ์/แบบเปรียบเทียบในการอธิบายเรื่อง “ความสอดคล้องกลมกลืนกัน” อันเป็นการรักษาความสมดุล การอยู่ร่วมกันโดยไม่ขัดแย้งและส่งเสริมซึ่งกันและกัน เช่น สำนวน “เขาเป็นไฟ เราเป็นน้ำ” แสดงให้เห็นการปฏิสัมพันธ์ที่เกื้อกูล โดยที่ความร้อนแรงของ “ไฟ” ถูกลดทอนด้วยความเย็นของ “น้ำ” ในขณะที่สำนวน “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า” สื่อถึงการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสองสิ่งที่แตกต่างกัน เช่นเดียวกับ “บัวไม่ช้ำ น้ำไม่ขุ่น” ที่แสดงถึงการอยู่ร่วมกันโดยไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่กัน สำหรับสำนวน “สมน้ำสมเนื้อ” เป็นการสื่อถึงความสอดคล้องกลมกลืนในลักษณะของความเหมาะสมหรือคู่ควรกัน เหมือน “น้ำ” และ “เนื้อ” ที่ผสมผสานกันได้อย่างลงตัว หรือเป็นสิ่งที่อยู่ในปริมาณที่เท่ากันและเหมาะสมกัน

ถ้อยคำอุปมาอุปไมยที่ใช้ เช่น คำเชื่อม “กับ” คำกริยา “เป็น, พึ่ง” และคำขยาย “ไม่ช้ำ ไม่ขุ่น” ล้วนบ่งชี้ถึงความสัมพันธ์และการปฏิบัติต่อกันระหว่างสองสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ รวมถึงคำนามคู่สัมพันธ์กับน้ำ เช่น “เพลิง/ไฟ, เรือ/เสือ/ป่า, บัว, เนื้อ” มโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความสอดคล้องกลมกลืน] นี้ได้สะท้อนถึงการที่ให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข การรักษาสัมพันธภาพที่ดีและหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง “น้ำ” ซึ่งเป็นธาตุอ่อนโยนและปรับตัวได้ ถูกนำมาใช้อธิบายแนวคิดนี้ แสดงให้เห็นถึงความละเอียดอ่อนในการมองความสัมพันธ์ในสังคมไทย

4. การใช้ “น้ำ” สื่อถึงการเป็นสายใยความผูกพัน: มโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความสัมพันธ์]

การใช้ “น้ำ” เพื่อแสดงถึงความหมายถึงลักษณะของสายใยแห่งความผูกพันที่มีต่อกัน ซึ่งพบได้ว่าเป็นสายใยความผูกพันทั้งทางสายเลือดและทางจิตใจ “น้ำ” ในสำนวนกลุ่มนี้ถูกนำมาใช้เป็นอุปลักษณ์/แบบเปรียบเทียบเพื่ออธิบาย

ความสัมพันธ์ทางสายเลือดและทางจิตใจ ความรู้สึกนึกคิดที่เป็นความผูกพันเชื่อมโยงระหว่างบุคคลในระดับต่างๆ เช่นสำนวน “ตัดน้ำไม่ขาด” สื่อถึงความไม่สามารถทำลายความสัมพันธ์ทางสายเลือดได้ โดยเปรียบ “น้ำ” เสมือนเส้นสายโลหิตหรือเครือญาติที่เชื่อมโยงกันอย่างแน่นหนา เช่นเดียวกับสำนวน “เลือดข้นกว่าน้ำ” ที่เน้นย้ำถึงความผูกพันทางสายเลือดที่มีความเข้มข้นและสำคัญกว่าความสัมพันธ์อื่นๆ ที่เปรียบเสมือน “น้ำ” ที่เจือจางกว่า สำนวน “กรวดน้ำคว่ำกะลา/กรวดน้ำคว่ำขัน” แสดงถึงการสิ้นสุดความสัมพันธ์ที่ไม่ต้องการสานต่อ โดยเปรียบเทียบการ “กรวดน้ำ” ที่ไหลออกจากภาชนะเป็นการตัดขาดกระแสแห่งความสัมพันธ์ ในขณะที่สำนวน “น้ำสั่งฟ้า ปลาสั่งฝน” ที่หมายถึงการสั่งเสียทิ้งท้าย สะท้อนถึงความผูกพันอย่างลึกซึ้งระหว่างสิ่งที่เป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน เปรียบเสมือน “น้ำ” ที่เชื่อมโยงกับ “ฟ้า” และ “ปลา” ที่เชื่อมโยงกับ “ฝน”

ถ้อยคำอุปลักษณ์ เช่น คำกริยา “ตัด, กรวด” ที่ใช้กับน้ำ (ตัดน้ำ, กรวดน้ำ) แสดงการกระทำต่อน้ำที่ทำให้เห็นว่าน้ำมีลักษณะเป็นเส้นสาย “เครือข่าย” แห่งความสัมพันธ์ คำนามคู่สัมพันธ์กับน้ำ “เลือดกับน้ำ, น้ำกับฟ้า/ปลากับฝน” แสดงการเปรียบเทียบซึ่งทำให้เห็นว่าน้ำเป็นเรื่องของความผูกพันที่มีต่อกัน เหล่านี้สะท้อนมุมมองเกี่ยวกับน้ำที่นำมาใช้เปรียบเทียบอธิบายสภาพความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อกัน การที่น้ำมีลักษณะไหลต่อเนื่องเป็นเส้นสายและเชื่อมต่อกัน อาจเป็นพื้นฐานทางกายภาพที่ทำให้ถูกนำมาใช้เป็นแบบเปรียบเทียบหรือเป็นอุปลักษณ์ของ “ความสัมพันธ์” ซึ่งเชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน มโนอุปลักษณ์นี้สอดคล้องกับค่านิยมทางวัฒนธรรมไทยที่ให้ความสำคัญกับความผูกพันในครอบครัว เครือญาติ และการรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างบุคคล

5. การใช้ “น้ำ” สื่อถึงช่วงหรือลำดับเวลา: มโนอุปลักษณ์ [น้ำคือเวลา]

การใช้ “น้ำ” ในสำนวนเพื่อสื่อถึงช่วงหรือลำดับเวลาที่เหตุการณ์เกิดขึ้น แสดงให้เห็นว่า “น้ำ” ถูกนำมาใช้เป็นแบบเปรียบเทียบหรือเป็นอุปลักษณ์ในการอธิบายการรับรู้เรื่อง “เวลา” ของมนุษย์ เช่น สำนวน “ไม่กินน้ำ” ใช้ “น้ำ” เป็นหน่วยนับหรือบ่งบอกจำนวนช่วงเวลาที่ไม่นานนัก เช่นเดียวกับการนับจำนวนครั้งของการให้น้ำ (ในการพนันแข่งขันไก่ชนหรือชกมวย) การไหลของน้ำ หรือการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำ ในขณะที่สำนวน “นกกระจอกไม่ทันกินน้ำ” สื่อถึงเวลาที่สั้นมาก ราวกับชั่วขณะทันนกกระจอกจิบน้ำ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่วนสำนวน “ตีท้ายน้ำ” มอง “น้ำ” ในเชิงลำดับหรือช่วงเวลาที่อยู่ท้ายสุดของการกระทำ เหมือนการจับหรือ “ตี” ปลาในช่วงท้ายหรือปลายน้ำ

ถ้อยคำอุปลักษณ์ เช่น คำวิเศษณ์ “ไม่กิน” ที่ใช้กับน้ำ (ไม่กินน้ำ) คำวิเศษณ์ “ไม่ทัน” ที่ใช้ร่วมคำกริยา “กิน” และใช้กับน้ำ (ไม่ทันกินน้ำ) คำกริยา “ตี” ที่ใช้ร่วมคำนามแสดงช่วงลำดับ (เวลา/เหตุการณ์) และใช้กับน้ำ (ตีท้ายน้ำ) เหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงมุมมอง/มโนทัศน์เกี่ยวกับการรับรู้เรื่อง “เวลา” ของมนุษย์ แสดงให้เห็นถึงมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือเวลา] ซึ่งอาจมีพื้นฐานมาจากลักษณะของการนำน้ำมาใช้เป็นตัวกำหนดเวลาพักเพื่อให้ดื่มและชโลมน้ำให้สดชื่นที่เรียกว่า “ให้น้ำ” ในการพนันขันแข่ง เช่น ไก่ชนหรือชกมวย ซึ่งถ้าคู่ต่อสู้เก่งก็หยุดพักให้น้ำได้หลายครั้ง แต่ถ้าไม่เก่งให้น้ำไม่กี่ครั้งก็แพ้ หรืออาจมาจากลักษณะการไหลต่อเนื่องของน้ำ ที่คล้ายคลึงกับการไหลไปข้างหน้าของเวลา ในอดีต การนับช่วงเวลาด้วยการไหลของน้ำในรูปแบบต่างๆ เช่น นาฬิกาน้ำ อาจมีความเชื่อมโยงกับวิถีที่สังคมไทยรับรู้และอ้างอิงถึงเวลา โดยการสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เช่น การขึ้นลงของน้ำในแม่น้ำลำคลอง หรือฤดูกาลที่หมุนเวียน และอาจมาจากวิถีการประมง/วิธีการทำมาหากินเลี้ยงชีพ เช่น การจับหรือ “ตี” ปลา ถ้าทำในขณะที่น้ำกำลังขึ้นที่ตื้นน้ำจะทำได้ยาก เพราะน้ำจะเชี่ยวไหลแรง ปลาจะลอยไปกับกระแสน้ำอย่างรวดเร็ว แต่ถ้าจับปลาที่ปลายหรือท้ายน้ำ น้ำจะไหลเฉื่อย ปลาจะว่ายทวนกระแสน้ำ ทำให้จับ/ตีปลาได้ง่ายขึ้น

6. การใช้ “น้ำ” สื่อถึงความเป็นอุปสรรคและภัยอันตราย: มโนอุปลักษณ์ [น้ำคือสิ่งขัดขวางและคุกคาม]

การใช้ “น้ำ” เพื่อสื่อความหมายถึงความเป็นอุปสรรคขัดขวางและเป็นภัยคุกคาม “น้ำ” ถูกนำมาใช้เป็นอุปลักษณ์/แบบเปรียบเทียบของ “อุปสรรค” และ “ภัยอันตราย” เพื่ออธิบายถึงความยากลำบากและสิ่งที่คุกคามในชีวิต เช่น สำนวน “ข้ามน้ำข้ามทะเล/ข้ามน้ำข้ามท่า” สื่อถึงการเผชิญอุปสรรคและความยากลำบากในการเดินทางที่ต้อง “ข้าม” ผ่านผืนน้ำที่กว้างใหญ่ลึกหลุมหรือไหลเชี่ยวกรากและอาจเต็มไปด้วยอันตราย ในขณะที่สำนวน “ชักน้ำเข้าลึกชักศึกเข้าบ้าน” เปรียบ “น้ำ” เสมือนภัยอันตรายหรือศัตรูที่สามารถนำความเดือดร้อนมาสู่ตนเองได้ สำนวน “พายเรือทวนน้ำ” แสดงให้เห็นถึงการกระทำที่ต้องฝืนกระแสและเต็มไปด้วยความยากลำบาก “น้ำ” ในลักษณะของการไหลที่สวนทางกับเรือ กลายเป็นอุปสรรคที่ต้องเอาชนะ สำหรับสำนวน “สาदनํ้ารดกัน” “น้ำ” ถูกใช้เป็นอุปลักษณ์ของคำพูดที่ร้ายแรงและประสกร์ร้าย ซึ่งเป็น “ภัยอันตราย” ในรูปแบบหนึ่งที่สามารถทำร้ายจิตใจได้

ถ้อยคำอุปลักษณ์ เช่น คำกริยา “ข้าม, ชัก, ทวน, รา, สาด” ที่ใช้กับน้ำ (ข้ามน้ำ, ชักน้ำ, ทวนน้ำ, ราน้ำ, สาดน้ำ) แสดงถึงการกระทำที่มีน้ำเป็นอุปสรรคหรือภัยคุกคาม ได้สะท้อนถึงมโนทัศน์หรือมุมมองเกี่ยวกับน้ำว่าเป็นสิ่งขัดขวางและคุกคาม มโนอุปลักษณ์ [น้ำคือสิ่งขัดขวางและคุกคาม] นี้อาจมีรากฐานมาจากประสบการณ์ของมนุษย์ที่เผชิญกับความรุนแรงและอันตรายของน้ำในรูปแบบต่างๆ เช่น น้ำท่วม กระแสน้ำเชี่ยว หรือการเดินทางทางน้ำที่เต็มไปด้วยความเสี่ยง สะท้อนถึงวิถีชีวิตการสัญจรทางน้ำและประสบการณ์ร่วมของสังคมไทยที่ต้องเผชิญกับภัยพิบัติทางน้ำอยู่เสมอ ทำให้เกิดความตระหนักถึงด้านลบและภัยอันตรายที่แฝงอยู่ใน “น้ำ” นอกเหนือจากประโยชน์ที่ได้รับ

7. การใช้ “น้ำ” สื่อถึงความสะอึกสะอื้นและความสดชื่นแก้หิวกระหาย: มโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความผ่อนคลายและมีชีวิตชีวา]

การใช้ “น้ำ” สื่อถึงความผ่อนคลายและความสดชื่น “น้ำ” ถูกนำมาใช้เป็นแบบเปรียบเทียบ/อุปลักษณ์ในการอธิบายถึงสภาพที่มีความสะอึกสะอื้นได้ผ่อนคลายและการมีชีวิตที่กระชุ่มกระชวยกระปรี้กระเปร่า เช่น สำนวน “ว่าเป็นน้ำ” และ “พูดคล่องเหมือนล่องน้ำ” เปรียบการพูดที่ราบรื่นไม่ติดขัดกับการไหลของน้ำที่ไม่หยุดนิ่ง ในขณะที่ สำนวน “ยินดีดังปลาได้น้ำ” และ “กระตี่ได้น้ำ” สื่อถึงความสุขและความมีชีวิตชีวาที่กลับคืนมาเมื่อได้รับสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ เช่นเดียวกับปลาที่ต้องการน้ำในการดำรงชีวิต นอกจากนี้ สำนวน “ตะบันน้ำกิน” “เอาน้ำมาให้กิน หอบกระหายอยากกินจะคลาย” และ “เอาน้ำลูบท้อง” แสดงให้เห็นถึงบทบาทของน้ำในการบรรเทาความทุกข์ทางกายภาพ ทั้งจากความกระหายและความเหนื่อยล้า ซึ่งนำมาสู่ความรู้สึกละวางและความสดชื่นทางจิตใจด้วย

ถ้อยคำอุปลักษณ์ ได้แก่ คำกริยา “ล่อง, เป็น, ตะบัน, ได้” ที่ใช้กับน้ำ (ล่องน้ำ เป็นน้ำ ตะบันน้ำ ได้น้ำ) แสดงถึงการกระทำเหล่านี้มีน้ำมาช่วยทำให้ราบรื่นและทำให้สดชื่น ขณะที่คำกริยา “เอา” ใช้กับน้ำและร่วมกับคำกริยาอื่นๆ (เอาน้ำมาให้กิน เอาน้ำลูบท้อง) ได้แสดงถึงการใช้น้ำทำให้ผ่อนคลายจากความหิวความกระหาย เหล่านี้ได้สะท้อนถึงมุมมองหรือมโนทัศน์เกี่ยวกับน้ำในการเปรียบเทียบอธิบายสภาพผ่อนคลายและความมีชีวิตชีวา ทำให้เห็นถึงมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความผ่อนคลายและมีชีวิตชีวา] ซึ่งอาจมีพื้นฐานมาจากประสบการณ์โดยตรงของมนุษย์กับน้ำ เช่น ความเย็นสบายเมื่อสัมผัส การไหลลื่นอย่างอิสระ หรือความสามารถในการดับความกระหายและความเหนื่อยล้า ทำให้ “น้ำ” กลายเป็นสัญลักษณ์ของความผ่อนคลายและการฟื้นฟูพลังให้กลับมามีชีวิตชีวา สะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับน้ำในฐานะที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตและเป็นสิ่งที่น่าสนใจซึ่งความสบายใจในชีวิตประจำวันของคนไทย

8. การใช้ “น้ำ” สื่อถึงเนื้อหาสาระ/แก่นสำคัญ/ผลประโยชน์และความครบถ้วน: มโนอุปลักษณ์ [น้ำคือสาระสำคัญ ผลประโยชน์ และความสมบูรณ์]

การใช้ “น้ำ” ในสำนวนเพื่อสื่อแสดงให้เห็นความหมายของน้ำที่เป็นเนื้อหาสาระ แก่นสำคัญ ผลประโยชน์ และความครบถ้วนสมบูรณ์ เป็นการนำ “น้ำ” มาเป็นแบบเปรียบเทียบหรือเป็นอุปลักษณ์ในการอธิบาย/ทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดหรือสิ่งที่มีความหมายมีคุณค่าและมีความสำคัญ เช่น สำนวน “ได้น้ำได้น้ำ” เปรียบ “น้ำ” กับส่วนที่เป็นสาระสำคัญหรือใจความหลัก ในขณะที่ “เนื้อ” คือรายละเอียดปลีกย่อย สำนวน “ถ่อไม่ถึงน้ำ” มีความหมายว่าไม่ถึงแก่นสำคัญ น้ำคือแก่นสำคัญที่ถ่อไม่ถึง สำนวน “น้ำถึงไหน ปลาถึงนั้น” สื่อถึงผลประโยชน์ที่ปัจจัยสำคัญในการดึงดูดความสนใจ เช่นเดียวกับน้ำที่เป็นผลประโยชน์ในการใช้อาศัยของปลา ส่วนสำนวน “สะเด็ดน้ำ” สื่อถึงการสิ้นสุดกระบวนการอย่างสมบูรณ์ เหมือนน้ำที่ไหลจนหมดเกลี้ยง ไม่เหลือตกค้าง สำหรับสำนวน “อย่ารักลมกว่าน้ำ” เป็นการเปรียบเทียบคุณค่า โดยยกให้ “น้ำ” ซึ่งมีมวลสารเรื้อนร่าง เป็นสิ่งจับต้องได้และจำเป็น มีความสำคัญมากกว่า “ลม” ที่เป็นเพียงอากาศไร้รูปร่าง

ถ้อยคำอุปลักษณ์ เช่น คำกริยา “ได้, ถึง, เท, รัก, เห็น, สะเด็ด” ที่ใช้กับน้ำ (ได้น้ำ ถึงน้ำ เทน้ำ รักน้ำ เห็นน้ำ สะเด็ดน้ำ) ได้สื่อสะท้อนให้เห็นมุมมอง/มโนทัศน์เกี่ยวกับแนวคิด/คุณค่าหรือสิ่งที่เป็นสาระสำคัญ เป็นผลประโยชน์ และเป็นความสมบูรณ์ นี่ก็เป็นมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือสาระสำคัญ ผลประโยชน์ และความสมบูรณ์] ซึ่งอาจมีพื้นฐานมาจากการเห็นความสำคัญหรือคุณค่าของน้ำในการดำรงชีวิตและมอบความอุดมสมบูรณ์ น้ำเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ และการมีน้ำอย่างเพียงพอหมายถึงความอุดมสมบูรณ์และความอยู่รอด สะท้อนถึงสังคมไทยมีความผูกพันกับน้ำในฐานะที่เป็นแหล่งของความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตรและเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพ ทำให้ “น้ำ” กลายเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งที่มีคุณค่าและเป็นแก่นสำคัญ

9. การใช้ “น้ำ” สื่อถึงความไม่มีสาระสำคัญและไร้ตัวตน: มโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความเหลวไหลและลึกลับ]

การใช้ “น้ำ” เพื่อสื่อถึงความไม่มีสาระสำคัญและไม่มีตัวตน “น้ำ” ถูกนำมาเป็นอุปลักษณ์หรือแบบเปรียบเทียบในการทำความเข้าใจ/อธิบายเกี่ยวกับลักษณะที่เป็นความเหลวไหลและสภาพความล้มเหลว เช่น สำนวน “นินทาเกลเหมือนเหน้า” เปรียบคำนินทาที่ไม่สร้างสรรค์กับการเหน้าทิ้ง ซึ่งเป็นการกระทำที่สูญเสียเปล่าและไม่มีผลกระทบที่ยั่งยืน ในขณะที่สำนวน “ปั่นน้ำเป็นตัว” สื่อถึงการพยายามสร้างสิ่งที่ไม่อยู่จริงหรือไม่มีทางเป็นไปได้ เปรียบเสมือนการพยายามทำให้ของเหลวอย่างน้ำมีรูปร่างที่บีบแข็งมันคงขึ้นมา ในส่วนสำนวน “คว้าน้ำเหลว” “น้ำเหลว” ถูกใช้เป็นอุปลักษณ์ของความล้มเหลวและการไม่ประสบความสำเร็จตามที่ตั้งใจไว้ สะท้อนถึงความรู้สึกในการคว้าน้ำสิ่งที่ไม่อยู่จริงหรือไม่สามารถยึดเหนี่ยวได้เหมือนการคว้าน้ำที่มีมวลสารเป็นของเหลว

ถ้อยคำอุปลักษณ์ เช่น คำกริยา “เท, ปั่น, คว่ำ” ที่ใช้กับน้ำ (เทน้ำ, ปั่นน้ำ, คว่ำน้ำ) ได้แสดงถึงมโนทัศน์เกี่ยวกับน้ำที่นำมาใช้อธิบายแสดงการเปรียบเทียบกับสภาพซึ่งเป็นความเหลวไหลและความล้มเหลว สะท้อนถึงมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความเหลวไหลและล้มเหลว] ซึ่งอาจมีพื้นฐานมาจากลักษณะทางกายภาพของน้ำที่เป็นของเหลว ไม่คงรูป และไหลผ่านไปอย่างรวดเร็ว ทำให้ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่จับต้องควบคุมได้ยากและไม่มี ความมั่นคงให้ยึดเหนี่ยวไว้ได้ แสดงให้เห็นว่าในระบบการให้คุณค่าความหมายของสังคมไทยก็มีการใช้น้ำเป็นสื่อสัญลักษณ์แสดงความไร้แก่นสารให้ยึดครองด้วย ซึ่งอาจเชื่อมโยงไปถึงหลักความคิดความเชื่อทางพุทธศาสนาเรื่องความเป็น “อนิจจัง” ไม่เที่ยงแท้แน่นอน และ “อนัตตา” ความไม่มีตัวตนของสรรพสิ่ง

10. การใช้ “น้ำ” สื่อถึงสติปัญญา ความรู้และทักษะความสามารถ: มโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความรู้ความสามารถ]

การใช้ “น้ำ” ในสำนวนเพื่อสื่อความหมายถึงสติปัญญา ความรู้ และทักษะความสามารถ “น้ำ” ถูกนำมาเป็นแบบเปรียบเทียบ/อุปลักษณ์ในการอธิบายสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของความรู้ความสามารถ เช่น สำนวน “บัวได้ น้ำ/บัวเหนือน้ำ” ใช้ตำแหน่งของบัวที่สัมพันธ์กับระดับน้ำเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงระดับสติปัญญา ในขณะที่สำนวน “สอน จะเข้ให้ว่ายน้ำ” เปรียบ “น้ำ” กับความรู้และความสามารถที่เป็นเชี่ยวชาญอยู่แล้ว นอกจากนี้ สำนวน “กินน้ำไม่เผื่อแล้ง” สะท้อนถึงการขาดความรู้ความรอบคอบในการจัดการทรัพยากร เช่นเดียวกับการไม่รู้จักประมาณตนในสำนวน “ตักน้ำใส่กะโหลกชะงักงา”

ถ้อยคำอุปลักษณ์ เช่น คำบุพบท “ได้, เหนือ” ที่ใช้กับน้ำ (ได้น้ำ, เหนือน้ำ) คำกริยา “เห็น, กิน, หาบ, ตัก, หยั่ง, ว่าย” ที่ใช้กับน้ำ (เห็นน้ำ, กินน้ำ, หาบน้ำ, ตักน้ำ, หยั่งน้ำ, ว่ายน้ำ) รวมถึงคำนามคู่เปรียบเทียบ “เหวี่ยงกับ น้ำ” หรือคู่สัมพันธ์ “หัวกับน้ำ” เหล่านี้แสดงถึงมุมมองหรือมโนทัศน์เกี่ยวกับน้ำในการเปรียบเทียบอธิบายสิ่งที่เรียกว่า ความรู้ความสามารถ สะท้อนให้เห็นมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความรู้ความสามารถ] ซึ่งอาจมีพื้นฐานมาจากคุณสมบัติของ น้ำที่หลากหลาย ความลึกของแหล่งน้ำอาจถูกเปรียบเทียบกับความลึกซึ้งของความรู้ ความสามารถในการไหลของน้ำอาจถูก เปรียบกับการถ่ายทอดความรู้ หรือความใสสะอาดของน้ำอาจถูกเปรียบเทียบกับความเข้าใจที่กระจ่าง มโนอุปลักษณ์นี้ สะท้อนถึงค่านิยมที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ การสั่งสอน และการพัฒนาตนเอง การใช้น้ำเป็นอุปลักษณ์ในลักษณะนี้จึงอาจเชื่อมโยงกับความเชื่อที่ว่าความรู้และสติปัญญาเป็นสิ่งที่ลึกซึ้ง กว้างขวาง สามารถนำพาหรือพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้นได้

11. การใช้ “น้ำ” สื่อถึงความสงบ ดิ่จาม และบริสุทธิ์สะอาด: มโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความดิ่จามและบริสุทธิ์]

การใช้ “น้ำ” สื่อถึงความสงบ ความดิ่จาม และความบริสุทธิ์สะอาด แสดงถึงการนำ “น้ำ” มาใช้เป็นแบบเปรียบเทียบหรือเป็นอุปลักษณ์ในการอธิบายสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดหรือสิ่งที่เป็นความดิ่จามและความบริสุทธิ์ เช่น สำนวน “กวนน้ำให้ขุ่น” เปรียบการกระทำที่รบกวนความสงบเดิมให้เกิดความวุ่นวาย ในขณะที่สำนวน “พระคุณแม่มี เรือนสามและน้ำสี่” ยกย่องคุณธรรมของแม่โดยใช้อุปลักษณ์ “น้ำสี่” แทนคุณสมบัติที่ดีงาม ส่วนสำนวน “ใส่ตะกร้า ล้างน้ำ” สื่อถึงการชำระล้างความไม่บริสุทธิ์ให้หมดจด เปรียบเสมือนการทำความสะอาดด้วยน้ำที่สามารถขจัดสิ่งสกปรกได้ สำหรับสำนวน “น้ำไม่ติดใบบัว” สะท้อนถึงความบริสุทธิ์ที่ไม่แปดเปื้อนกิเลส ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทางพุทธศาสนาที่เปรียบกิเลสเป็นเหมือนสิ่งสกปรกที่เกาะติด

ถ้อยคำอุปลักษณ์ เช่น คำกริยา “กวน, อด, ล้าง, เป้น, มี” ที่ใช้กับน้ำ (กวนน้ำ, อดน้ำ, ล้างน้ำ, เป้นน้ำ, มีน้ำ) คำวิเศษณ์/คำกริยา “ใส, พุด” ใช้แสดงความเปรียบเกี่ยวกับน้ำ (ใสราวกับน้ำล้างหัวล้าน, พุดอย่างมะนาวไม่มี น้ำ) คำนามที่เป็นคู่สัมพันธ์ “เรือนกับน้ำ” (เรือนสาม น้ำสี่) “น้ำกับใบบัว” (น้ำไม่ติดใบบัว) เหล่านี้ต่างได้สะท้อนให้เห็นถึงมุมมอง/มโนทัศน์เกี่ยวกับน้ำว่าคือความดิ่จามและบริสุทธิ์ ได้สะท้อนถึงมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความดิ่จามและ

บริสุทธิ์] ซึ่งอาจมีพื้นฐานมาจากคุณสมบัติทางกายภาพที่รับรู้ได้ของน้ำ เรื่องความใสสะอาดของน้ำถูกเชื่อมโยงกับความบริสุทธิ์ ความนิ่งของน้ำถูกเปรียบกับความสงบ และความสามารถชำระล้างสิ่งสกปรกทำให้ถูกโยงเข้ากับการจัดมลทิน/กิเลสทางใจ มโนอุปลักษณ์นี้มีความเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งกับวัฒนธรรมและพุทธศาสนาในไทย ที่ให้ความสำคัญกับความสะอาด ความบริสุทธิ์ และคุณธรรม น้ำใช้ในพิธีกรรมต่างๆ เพื่อชำระล้างและเสริมความเป็นสิริมงคล การใช้น้ำเป็นอุปลักษณ์ในลักษณะนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าทางจิตใจและศีลธรรมที่สังคมไทยยึดถือ

อภิปรายผลการวิจัย

มโนอุปลักษณ์หรืออุปลักษณ์เชิงมนทัศน์ของน้ำทั้ง 11 รูปแบบ ที่พบจากการวิเคราะห์สำนวนไทยจำนวน 126 สำนวน ได้ฉายภาพให้เห็นถึงระบบคิด/กระบวนการคิดหรือมนทัศน์ที่หลากหลายเกี่ยวกับ “น้ำ” ในสังคมไทยสามารถจำแนกประเด็นสำคัญในการอภิปรายได้ดังนี้

1. ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับน้ำที่เกิดขึ้นในสังคมไทยกับมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือการเปลี่ยนแปลง] [น้ำคือพื้นที่] และ [น้ำคือความสอดคล้องกลมกลืน]

สำนวนไทยเกี่ยวกับน้ำ ได้สะท้อนมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือการเปลี่ยนแปลง] ซึ่งเป็นการใช้อุปลักษณ์ “น้ำ” อธิบายให้เห็นสภาพหรือสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น จะพบว่ามี 3 ประเด็น คือ การเปลี่ยนแปลงได้ทั้งแง่ดีและไม่ดี การเปลี่ยนแปลงในแง่ดี และการเปลี่ยนแปลงในแง่ไม่ดี เช่น สำนวน “น้ำมาปลากินมด น้ำลตมดกินปลา” เป็นการเปลี่ยนแปลงได้ทั้งดีและไม่ดี คือเมื่อน้ำมาปลากินมด น้ำได้เปลี่ยนแปลงเป็น “น้ำมา” และได้กลายเป็นสิ่งที่ดีเอื้อประโยชน์ต่อปลาแต่ก็เป็นอันตรายต่อมด เช่นเดียวกันตอนที่สอง น้ำลตมดกินปลา น้ำได้เปลี่ยนแปลงเป็น “น้ำลต” กลับเอื้อประโยชน์ให้มดและเป็นภัยต่อปลา นี่คือการเปลี่ยนแปลงได้ทั้งดีและไม่ดี ในสำนวน “น้ำซึมบ่อทราย” น้ำได้เปลี่ยนแปลงเป็น “น้ำซึม” ที่บ่อทราย เป็นอุปลักษณ์สื่อความหมายถึงรายได้/สิ่งที่เป็นประโยชน์ ที่ “ซึม” คือเคลื่อนไหลต่อเนื่องมาเรื่อยๆ บ่อยๆ เป็นความเปลี่ยนแปลงของน้ำในแง่ดี ส่วนความเปลี่ยนแปลงในแง่ไม่ดี เช่น สำนวน “น้ำเชี่ยวอย่าขวางเรือ” น้ำได้เคลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงเป็น “น้ำเชี่ยว” ทำให้เป็นภัยอันตรายต่อผู้ขัดขวาง (ขวางเรือ) เหล่านี้คือหลักฐาน “สำนวนไทยเกี่ยวกับน้ำ” ที่แสดงให้เห็นถึงการมองน้ำหรือการนำน้ำมาเป็นแบบเปรียบเทียบเพื่ออธิบายเรื่องความเปลี่ยนแปลง ซึ่งน่าจะสอดคล้องกับข้อเท็จจริงเรื่องน้ำกับสังคมไทยโดยเฉพาะในภาวะอุทกภัยที่เวียนวนมาสร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับสังคมไทยอย่างยาวนาน (เสมียนนารี, 2567 : ออนไลน์)

เช่นเดียวกับมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือพื้นที่] อันเป็นมนทัศน์เกี่ยวกับน้ำว่ามีลักษณะเป็น “พื้นที่” สำหรับการมีหรือเกิดสิ่งต่างๆ ขึ้น ซึ่งแบ่งได้ 4 ประเด็น คือ พื้นที่มีคุณประโยชน์ พื้นที่มีโทษภัย พื้นที่แห่งความรู้ความเข้าใจ และพื้นที่ของธรรมชาติ เช่น พื้นที่มีคุณประโยชน์ สำนวน “อุ้ข้าวอุ้่น้ำ” น้ำที่เป็น “อุ้” คือเป็นพื้นที่แห่งกำเนิดหรือเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ สำนวน “ปล่อยเสือเข้าป่า ปล่อยปลาลงน้ำ” น้ำคือพื้นที่มีโทษภัย เพราะเป็นแหล่งที่ทำให้ศัตรูหรือสิ่งไม่ต้องการได้เติบโตเข้มแข็งและอาจกลับมาทำร้ายหรือทำให้การปล่อยไร้ค่าได้ ส่วนน้ำเป็นพื้นที่แห่งความรู้ความเข้าใจ ในสำนวน “ไถลน้ำรู้ปลา ไถลป่ารู้คน” น้ำเป็นพื้นที่ซึ่งใครอยู่ใกล้แล้วก็จะเกิดความรู้ในเรื่องปลา ความหมายคือเมื่ออยู่ใกล้ชิดกันก็จะรู้จักนิสัยใจคอกัน นั่นคือน้ำได้เป็นพื้นที่สร้างความรู้ความเข้าใจ สำนวน “ปลาอยู่ในน้ำไม่ขึ้นถึงบก” น้ำได้บ่งบอกขอบเขตพื้นที่ คือการเป็นพื้นที่อันเป็นธรรมชาติของปลาซึ่งมีชีวิตอยู่ได้หรือใช้ชีวิต/ดำรงชีพอยู่ ไม่สามารถดำรงชีพ/มีชีวิตอยู่ได้บนบกหรือบนผืนดินได้ มโนทัศน์เหล่านี้ได้ทำให้เห็นว่าการมองน้ำไม่ใช่แค่เรื่องของเหลว หากคือเป็น “พื้นที่” ซึ่งมีเรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้นและมีนัยสำคัญแสดงถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับน้ำในสังคมไทยในแง่ที่เป็นวิถีชีวิตผู้คนที่ได้ดำรงอยู่ท่ามกลางน้ำหรือการใช้ชีวิตอยู่กับน้ำ (ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของ “วัฒนธรรมน้ำ” ที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของน้ำในฐานะที่เป็นทั้งแหล่งทรัพยากร ที่อยู่อาศัย และเส้นทางคมนาคม)

ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นซึ่งคนไทยได้ประสบและได้เรียนรู้ใช้ชีวิตอยู่กับน้ำ ทำให้เห็นต่อไปถึงความเกี่ยวข้องในเรื่องการใช้ภาษาอุปลักษณ์ [น้ำคือความสอดคล้องกลมกลืน] ซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ การนำคำที่มีความหมายตรงข้ามแบบต่างขั้วกับน้ำมาอยู่ด้วยกัน ได้แก่ น้ำกับไฟ น้ำกับเนื้อ และคำที่มีความหมายแตกต่างจากน้ำแต่ไม่ถึงกับตรงข้ามต่างขั้ว ได้แก่ น้ำกับเรือ (เสือกับป่า) บัวกับน้ำ แต่ทั้งหมดล้วนสื่อความหมายไปในทิศทางเดียวกันคือเกี่ยวพัน/พึ่งพาอาศัยกัน แสดงถึงระบบคิด/กระบวนการคิดในการอธิบายเปรียบเทียบในแง่ที่ว่า เป็นเรื่อง “ความสอดคล้องกลมกลืน” แม้จะมีความแตกต่างกันชนิดสุดขั้วหรือแค่ต่างบางแง่มุม แต่ล้วนก็คือ “ความต่าง” ที่ถูกนำมาสร้างความหมายเชิงเปรียบเทียบร่วมกัน ฉะนั้น มโนทัศน์ “ความสอดคล้องกลมกลืน” นี้จึงมองได้ว่ามีความเชื่อมโยงกับมนทัศน์เรื่องความ

เปลี่ยนแปลง คือน้ำที่สร้างความแตกต่างให้ชีวิต และมนทัศน์เรื่องพื้นที่ ทำให้ชีวิตต้องปรับตัว/ต่อสู้/ดำรงชีพให้อยู่รอดในพื้นที่ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น

มนอุปลักษณ์ [น้ำคือความสอดคล้องกลมกลืน] เป็นวิธีการจัดการความแตกต่างและความเปลี่ยนแปลง ผ่านการใช้ภาษาเชิงเปรียบเทียบ ในแง่ที่มีข้อนาสังเกตอีกประการคือ รูปแบบโครงสร้าง/องค์ประกอบของการการใช้ภาษาสร้างสำนวนไทย จะพบว่า สำนวนที่มีลักษณะโครงสร้าง/องค์ประกอบเป็นประโยคหรือวลีคู่ เช่น “น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย” “น้ำมาปลากินมด น้ำลตมดกินปลา” หรือ “บัวไม่ช้ำ น้ำไม่ขุ่น” “เขาเป็นไฟ เราเป็นน้ำ” สองสำนวนแรก จะเป็นการเปรียบน้ำกับน้ำเหมือนกันเพียงแต่น้ำในตอนแรกเป็นน้ำร้อน/น้ำมา น้ำในตอนหลังเป็นน้ำเย็น/น้ำลต แสดงความแตกต่างที่คล้ายกันและจบลงด้วยความแตกต่างแต่สร้างความสมดุลคือปลาเป็น/ปลาตาย ปลา กินมด/มดกินปลา ส่วนในสองสำนวนหลัง มีรูปแบบโครงสร้างวลีหรือประโยคเชื่อมโยงกันด้วยคำว่า “ไม่/เป็น” ทั้งสองตอน และมีความแตกต่างในแต่ละตอนคือ น้ำ/บัว, ช้ำ/ขุ่น และ เขา/เรา, ไฟ,น้ำ เป็นการเปรียบเทียบน้ำกับสิ่งอื่น (น้ำกับบัว, น้ำกับไฟ) ซึ่งแม้แตกต่างกัน แต่สุดท้ายแล้วก็เกี่ยวพันหรือพึ่งพาอาศัยกัน เหล่านี้คือการสะท้อนถึงมนทัศน์ “ความสอดคล้องกลมกลืน” ผ่านกลวิธีการประกอบสร้างรูปแบบภาษาขึ้นเป็นสำนวน

2. ลักษณะของน้ำที่เป็นเส้นสายกระแสและการหมุนวนแปรเปลี่ยนกับมนอุปลักษณ์ [น้ำคือความสัมพันธ์] และ [น้ำคือเวลา]

มนอุปลักษณ์ [น้ำคือความสัมพันธ์] เป็นมนทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อกัน สะท้อนให้เห็นการมองน้ำว่ามีความเป็นเส้นสายกระแสที่ไหลต่อเนื่องไปไม่ขาดสาย ลักษณะการไหลของน้ำในแม่น้ำที่ไม่สิ้นสุด อาจเป็นพื้นฐานทางกายภาพที่นำไปสู่การเปรียบเทียบกับความสัมพันธ์และความผูกพันของมนุษย์ที่เป็นเรื่องของความคิดจิตใจ เรื่องของอารมณ์ความรู้สึกเชื่อมโยงผูกและพันกันเป็นเครือข่ายสายใยติดต่อปฏิสัมพันธ์กัน จะพบว่าสายสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นสายสัมพันธ์แห่งความเป็นญาติพี่น้องที่ผูกพันกันทางสายเลือด (เลือดข้นกว่าน้ำ, ตัดน้ำไม่ขาด) และสายสัมพันธ์ทางจิตใจในการคบหากันหรือใช้ชีวิตร่วมกัน (กรวดน้ำคว่ำกะลา/กรวดน้ำคว่ำขัน, น้ำสั่งฟ้า ปลาสั่งฝน)

มนอุปลักษณ์ [น้ำคือเวลา] เป็นมนทัศน์ที่สื่อถึงช่วงเวลาที่ใช้ไปหรือลำดับเวลาที่มีเหตุการณ์เกิดขึ้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองเกี่ยวกับน้ำที่ถูกใช้เปรียบเทียบอธิบายว่าเป็นเวลา แสดงถึงการรับรู้เรื่องเวลาของคนไทยผ่านประสบการณ์การมีปฏิสัมพันธ์กับน้ำ วัฏจักรของน้ำที่มีการขึ้นลงและการหมุนเวียน อาจพิจารณาได้ว่าคือพื้นฐานทางกายภาพที่นำไปสู่การเปรียบเทียบกับลักษณะของเวลาซึ่งมีการหมุนวนไปเป็นวง สำนวนกลุ่มมนทัศน์เรื่องเวลาดังกล่าวจึงเชื่อมโยงกับสำนวนที่สะท้อนมนทัศน์เรื่องการเปลี่ยนแปลง เช่น สำนวน “น้ำมาปลากินมด น้ำลตมดกินปลา” “น้ำลตตอผุด” “น้ำขึ้น” “น้ำขึ้นให้รีบตัก” กล่าวอีกนัยหนึ่ง สำนวนที่สะท้อนมนทัศน์เรื่องเวลาก็สะท้อนมนทัศน์เรื่องความเปลี่ยนแปลงด้วย เป็นการยืนยันว่าความเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องของเวลาและเวลาเป็นเรื่องของความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะลักษณะของเวลาที่หมุนวนไปเป็นวง การเกิดซ้ำที่ก่อให้เกิดความสมดุล เป็นวงวัฏจักรเหมือนน้ำขึ้นน้ำลงซึ่งก็คือเวลา/โอกาสในชีวิตที่มีขึ้นมีลง ทำให้ชีวิตได้มีเวลา/โอกาสในการแก้ไข/พัฒนา ดังในสำนวน “น้ำมาปลา กินมด น้ำลตมดกินปลา” น้ำในมนทัศน์นี้จึงไม่ใช่เส้นสายกระแสอย่างในมนทัศน์ความสัมพันธ์ แต่หากคือวงกลมที่หมุนวน ซึ่งก็สามารถนำไปสู่มนทัศน์ของหลักธรรม “อนิจจัง” ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนในพุทธศาสนา อันเป็นประจักษ์พยานบ่งบอกถึงความสัมพันธ์แนบแน่นระหว่างความคิดความเชื่อทางพุทธศาสนากับสังคมวัฒนธรรมไทย

3. การหยิบฉวยและใช้สอยน้ำกับมนอุปลักษณ์ [น้ำคือสิ่งขัดขวางและคุกคาม] และ [น้ำคือความผ่อนคลายและมีชีวิตชีวา]

มนอุปลักษณ์ [น้ำคือสิ่งขัดขวางและคุกคาม] เป็นมนทัศน์สะท้อนให้เห็นว่าน้ำเป็นสิ่งขัดขวางและคุกคาม ในสำนวนกลุ่มนี้จะพบว่าเป็นมุมมองเกี่ยวกับน้ำในแง่ลบ/แง่ร้าย ซึ่งมีระดับการเป็นอุปสรรคขัดขวาง/กีดขวางสร้างความยากลำบากให้ต้องก้าวข้าม/ก้าวผ่านไปเพื่อพบความสุขสบาย/ประสบความสำเร็จดังหวัง และระดับการเป็น “ภัยคุกคาม/ทำร้าย” ทำให้เห็นได้ว่ามนอุปลักษณ์นี้เป็นการใช้ภาษาเปรียบเทียบอธิบายสภาพที่น้ำไม่ได้เป็นมิตรหรือไม่เป็นคุณประโยชน์ต่อชีวิต ซึ่งทำให้เกิดข้อสงสัยว่ากรรมมองน้ำเช่นนี้จะเป็นผลมาจากสภาพข้อเท็จจริงของน้ำที่เกิดขึ้นจริงหรือที่ชีวิตได้ประสบเช่นกัน โดยเฉพาะเรื่องน้ำท่วม ซึ่งเป็นทั้งอุปสรรคขัดขวางการใช้ชีวิตกินอยู่ การสัญจรไปมา รวมถึงความสูญเสียบ้านครอบครัวคนรักจากอุทกภัย ประสบการณ์โดยตรงกับพลังการทำลายล้างของน้ำเช่นนี้อาจเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างมนอุปลักษณ์นี้

ส่วนมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความอ่อนคลายและมีชีวิตชีวา] เป็นมโนทัศน์ที่แสดงถึงการมองน้ำในแง่ดีมีประโยชน์ ซึ่งพบว่ามีระดับการเป็นสิ่งดีมีประโยชน์อยู่ 2 ระดับ ได้แก่ ระดับการทำให้ผ่อนคลายและระดับการทำให้มีชีวิตชีวา การทำให้ผ่อนคลาย เช่น สำนวน “ตะบันน้ำกิน” น้ำคือสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่การกิน เพราะการเคี้ยวของกินไม่ไหว จึงใช้น้ำช่วยทำให้เคี้ยวได้ง่ายและกลืนได้สะดวก เป็นการผ่อนคลายความยุ่งยากในการกิน ในสำนวน “เอาน้ำลูบท้อง” น้ำนอกจากผ่อนคลายความหิวแล้วยังทำให้ชีวิตดำรงต่อไปได้ เกิดความสดชื่นขึ้นบ้างจากความหิวกระหายแห้งแล้ง นั่นคือกำลังมีชีวิตชีวา และสำนวนที่แสดงสภาพการมีชีวิตชีวาได้ชัดยิ่งขึ้น คือ “กระตี่ได้น้ำ” น้ำทำให้ปลากระตี่ได้ระริกระร่าเรงสดชื่น จะเห็นได้ว่า มโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความอ่อนคลายและมีชีวิตชีวา] นี้เป็นระบบคิดที่ใช้ในทิศทางตรงกันข้ามกับมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือสิ่งขัดขวางและคุกคาม] อันเป็นการนิยามหรือให้ความสำคัญกับน้ำในแง่การใช้สร้างประโยชน์หรือในเชิงสร้างสรรค์ชีวิต ซึ่งก็เป็นไปได้ว่าประสบการณ์โดยตรงของคนไทยในการใช้น้ำเพื่อดับกระหาย ชำระล้าง และสร้างความสดชื่น อาจเป็นพื้นฐานของการสร้างมโนอุปลักษณ์นี้

4. การนิยามให้ความหมายแก่น้ำกับมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือสาระสำคัญ ผลประโยชน์ และความสมบูรณ์] และ [น้ำคือความเหลวไหลและลุ่มเหลว]

มโนอุปลักษณ์ [น้ำคือสาระสำคัญ ผลประโยชน์ และความสมบูรณ์] เป็นมโนทัศน์เกี่ยวกับน้ำซึ่งมีได้มุ่งมองไปที่นิยาม “การใช้น้ำ” เหมือน 2 กลุ่มก่อนนี้ (กลุ่ม 6, กลุ่ม 7) แต่เน้นมองน้ำในแง่การนิยาม “ความหมายของน้ำ” ซึ่งมีการนิยามน้ำใน 3 ลักษณะ ได้แก่ น้ำคือสาระสำคัญ น้ำคือผลประโยชน์ และน้ำคือความสมบูรณ์ มีข้อสังเกตว่าน้ำในกลุ่มนี้เมื่อเทียบกับเนื้อจะหมายถึงสาระสำคัญ หรือเทียบกับลมก็ยิ่งชัดเจนถึงความหมายการเป็นสาระสำคัญ แต่ถ้าอยู่ในกลุ่มอื่น เช่น ในกลุ่มมโนทัศน์ความสัมพันธ์ที่ว่า “เลือดข้นกว่าน้ำ” น้ำจะหมายถึงสิ่งที่ไม่สำคัญทันที หรือในกลุ่มมโนทัศน์ตรงข้ามที่ว่า “บั้นน้ำเป็นตัว” น้ำในสำนวนนี้นอกจากจะไม่ใช้สาระสำคัญแล้ว ยังเป็นเรื่องเหลวไหลด้วย ฉะนั้น จึงมองได้ว่า ความหมายของมโนทัศน์ต่างๆ เกี่ยวกับน้ำ ที่เกิดขึ้นในสำนวนไทย ขึ้นอยู่กับบริบท เช่น ในบริบทของการดำรงชีวิตและการเกษตร “น้ำ” ถูกมองว่าเป็นสิ่งสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง แต่ในบริบทของการกระทำที่ไม่จริงจังหรือไม่นำไปสู่ผลลัพธ์ “น้ำ” กลับถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ไร้สาระและจับต้องไม่ได้ ที่จริงมโนทัศน์เช่นนี้ก็สอดคล้องกับแนวคิดการใช้ภาษาระดับข้อความ คือภาษาที่ใช้อยู่จริงในสังคมเป็นภาษาที่มีบริบท (Context) ควบคุม (จันทิมา อังคณพิชกิจ, 2561 : 6) การมองว่าน้ำมีความหมายขึ้นอยู่กับบริบท ยิ่งตอกย้ำความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับมโนทัศน์เรื่องความเปลี่ยนแปลง เรื่องพื้นที่ รวมถึงเรื่องความสอดคล้องกลมกลืน

ส่วนมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความเหลวไหลและลุ่มเหลว] อันเป็นมโนทัศน์ตรงข้ามกับกลุ่ม 8 คือการมองน้ำเป็นสิ่งไม่ใช่สาระสำคัญที่ต้องใส่ใจ และมองว่าเป็นสิ่งไร้ตัวตน จับต้องไม่ได้ ซึ่งนำไปสู่การเป็นสิ่งที่เหลวไหลไร้สาระและเชื่อมโยงไปถึงสภาพความลุ่มเหลว น้ำได้กลายเป็นความลุ่มเหลว ไม่ได้ดังหวัง/ไม่บรรลุเป้าหมาย (คว้าน้ำเหลว) ฉะนั้นสภาพ “น้ำเหลว” ได้เชื่อมโยงไปสู่มโนทัศน์ความเปลี่ยนแปลง “น้ำได้กลายเป็นเหลว” หรือกลายเป็นความลุ่มเหลว มโนทัศน์นี้จึงเป็นความต่อเนื่องหรือส่วนขยายของมโนทัศน์ “การเปลี่ยนแปลง” เช่นกัน

5. การเชิดชูให้ความสำคัญแก่น้ำกับมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความรู้ความสามารถ] และ [น้ำคือความดีงามและบริสุทธิ์]

มโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความรู้ความสามารถ] เป็นมโนทัศน์ที่เน้นนิยามให้ความหมายน้ำในลักษณะการเชิดชูคือเปรียบน้ำเป็น “ความรู้ความสามารถ” หรือสิ่งสะท้อนถึงสติปัญญาและทักษะความสามารถ ซึ่งจะพบว่ามีตั้งแต่ระดับความรู้ความสามารถทั่วไปในการเรียนรู้การทำความเข้าใจ การวางแผนพิจารณาการดำรงชีพให้รอบคอบ (ตมั่วรักตักน้ำใส่) ความไม่ประมาท (กินน้ำไม่เผื่อแล้ง) การใช้ทักษะความสามารถในการทำงานดำรงชีพ (อาบเหงื่อต่างน้ำ) ขยับไปสู่การใช้ความรู้ความสามารถทางสติปัญญาเพื่อการเรียนรู้เข้าใจตัวเอง (ตักน้ำใส่กะโหลกชะโงกดูเงา) น้ำในมโนทัศน์นี้จึงไม่ใช่แค่เรื่องการนิยามหาความหมายให้น้ำเท่านั้น หากแต่คือการนิยามเพื่อเชิดชูสถาบันน้ำให้มีคุณค่าทางสติปัญญาและการหยั่งรู้ อันจะนำไปสู่การยกน้ำให้เป็นความดีงามสูงส่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งพบได้ในกลุ่มมโนทัศน์ที่ 11 ซึ่งเป็นมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือความดีงามและบริสุทธิ์] คือได้ยกให้น้ำเป็นสิ่งมีความดีงาม เช่น มีความสงบ มีคุณความดีที่เป็นคุณสมบัติของคนดี (แม่/ผู้หญิง) ยิ่งกว่านั้น ยกให้น้ำมีสถานะเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์สามารถล้างมลทินความแปดเปื้อนภายในจิตใจ/สร้างคุณค่าภายในของมนุษย์ได้และเป็นสภาวะแห่งความบริสุทธิ์สะอาดปราศจากกิเลสความเศร้าหมอง น้ำในมโนทัศน์นี้จึงอยู่ในระดับเดียวกับสภาวะของบุคคลผู้บรรลุนิพพาน/ตรัสรู้ธรรม

ประเด็นมโนอุปลักษณ์ของน้ำในสำนวนไทย 11 รูปแบบ ได้ทำให้เห็นถึงการจัดการทางภาษากับข้อเท็จจริงเกี่ยวกับน้ำที่เกิดขึ้นในสังคมไทยอันเป็นบริบทหรือสถานการณ์จริงในการใช้ภาษา เป็นการใช้อย่าง

เปรียบเทียบในการสร้างคำอธิบายทำความเข้าใจและก้าวไปถึงการกำหนดนิยามและให้ความสำคัญแก่น้ำถึงขนาดเชิดชู ยกขึ้น/สถาปนาเป็นความดีงามสูงส่งศักดิ์สิทธิ์และความบริสุทธิ์สะอาดนี้ ได้สะท้อนถึงบทบาทและความสำคัญของน้ำ ในวัฒนธรรมความคิดความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของไทยอย่างถึงรากฐาน ดังภาณุวัฒน์ สกุลสืบ (2565) ได้ศึกษา บทบาทและความสำคัญของน้ำในประเพณีและพิธีกรรมของไทย โดยพิจารณาบทบาทของน้ำในคัมภีร์ศาสนาพุทธและ ฮินดูที่เป็นรากฐานสำคัญของประเพณีและพิธีกรรมของไทย และพิจารณาบทบาทของน้ำในประเพณีและพิธีกรรมของไทย จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ วรรณคดี และสารานุกรมวัฒนธรรมไทย 4 ภาค ซึ่งศาสนาพุทธและฮินดูเป็น “วัฒนธรรมหลวง (The Great Tradition)” ของคนไทยที่ส่งผลต่อ “วัฒนธรรมย่อย (The Little Tradition)” อันเป็น วิถีปฏิบัติจากการทำเกษตรกรรมและแนวปฏิบัติที่สืบทอดจากบรรพชน การศึกษาบทบาทของน้ำจากคัมภีร์ศาสนา พุทธและฮินดูทำให้เห็น “สาระสำคัญ” ของน้ำจากวัฒนธรรมหลวงที่ส่งผลเชื่อมโยงไปสู่บทบาทของน้ำในวัฒนธรรม ย่อยในท้องถิ่นต่างๆ ของสังคมไทย 5 ประการ ได้แก่ น้ำเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิต น้ำเป็นที่มาของความอุดม สมบูรณ์ น้ำคือเทพเจ้า น้ำคือสื่อในการเชื่อมโยงไปสู่โลกศักดิ์สิทธิ์ และน้ำมีลักษณะเป็นทวิภาวะที่ทั้งให้คุณและโทษ

ผลการศึกษาของภาณุวัฒน์ สกุลสืบนี้ ได้ยืนยันถึงมนต์ทัศน์ที่ปรากฏในสำนวนไทยเกี่ยวกับน้ำ เช่น บทบาทของน้ำที่เป็นองค์ประกอบของชีวิต เป็นแหล่งกำเนิดชีวิต ในสำนวนปลาน้ำเดียว ที่แสดงความหมายถึงน้ำเป็น พื้นที่หล่อหลอมชีวิต สร้างความเป็นตัวตนของ “ปลา” ขึ้นมา หรือสำนวนอยู่ช้ำอยู่น้ำ ที่สื่อถึงความเป็นแหล่งก่อเกิดชีวิต สำนวนนี้ยังได้สะท้อนถึงบทบาทของน้ำซึ่งเป็นที่มาของความอุดมสมบูรณ์ ทรัพยากรในดิน สิ้นในน้ำ ก็เช่นกัน ในบทบาท น้ำมีลักษณะเป็นทวิภาวะที่ทั้งให้คุณและโทษ ในสำนวนไทยก็ได้แสดงให้เห็นชัดถึงมนต์ทัศน์ลักษณะนี้ เช่น มโนทัศน์ ความเปลี่ยนแปลง ที่แสดงให้เห็นว่าสำนวนไทยสะท้อนความเปลี่ยนแปลงได้ทั้งแง่ดีและแง่ร้าย ไม่ใช่แค่ความต่างกลุ่ม สำนวนเท่านั้น แต่ในตัวสำนวนเดียวเองก็สะท้อนทั้งสองแง่ (ดังปรากฏในสำนวน “น้ำมาปลาгинมด น้ำลดมดกินปลา”) ในส่วนบทบาทน้ำคือเทพเจ้า และบทบาทน้ำคือสื่อในการเชื่อมโยงไปสู่โลกศักดิ์สิทธิ์ นี้สามารถช่วยอธิบายประเด็นมโน ทัศน์น้ำที่ถูกยกเชิดชูขึ้นเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ เฉพาะบทบาทน้ำคือสื่อเชื่อมโยงสู่โลกศักดิ์สิทธิ์ จะพบว่าในสำนวนไทยที่ สะท้อนมโนทัศน์ความสัมพันธ์ “ตักน้ำไม่ขาด” น้ำคือสื่อเชื่อมโยงถึงญาติ ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงบรรพบุรุษดังปรากฏในการ กรวดน้ำซึ่งเป็นการหลั่งน้ำอุทิศบุญกุศลแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว “กรวดน้ำคว่ำขัน/กรวดน้ำคว่ำกะลา” จึงเป็นมโนทัศน์ที่มิใช่ การตัดสายสัมพันธ์กับคนที่คบหากัน แต่ยังได้สื่อไปถึงสายสัมพันธ์แบบญาติพี่น้อง ยิ่งกว่านั้น น้ำได้กลายเป็นสื่อ/เป็น เส้นสายกระแสน้ำและพัดไปถึงบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว แ่งนี้น้ำได้ขยายเข้าสู่โลกกลับศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งน้ำได้มี สถานะเป็นเทพเจ้า ในพิธีกรรมการใช้น้ำทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ สามารถเปลี่ยนบุคคลให้สูงขึ้นได้ เช่น พระราชพิธี ปราบดาภิเษก ในสำนวน “ใส่ตะกร้าล้างน้ำ” น้ำคือสิ่งชำระล้างให้คนมีมลทินได้กลายเป็นคนบริสุทธิ์สะอาดได้ สำนวน ไทย “น้ำไม่ติดใบบัว” ยังได้ก้าวไปเกินกว่าโลกศักดิ์สิทธิ์ โลกของเทพเจ้า เพราะน้ำในสำนวนนี้คือน้ำแห่งการบรรลุสัจ ธรรม ในโลกนิพพาน แน่นอนรากฐานสำคัญของมโนทัศน์ในสำนวนไทยนี้คือ “พุทธศาสนา” ที่ให้ความสำคัญกับความ บริสุทธิ์ทางจิตใจและความสงบ ซึ่งอาจถูกเชื่อมโยงกับลักษณะใสสะอาดและความนิ่งของน้ำ รวมถึงแนวคิดเรื่องการ ชำระล้างอกุศลกรรมก็อาจถูกเปรียบกับการใช้น้ำล้างสิ่งสกปรก ทำให้เกิดการมอง “น้ำ” ในฐานะสัญลักษณ์ของการ ขจัดมลทินทางใจได้ น้ำจึงมิใช่แค่ของเหลว ใส ไม่มีสี กลิ่น รส หากแต่คือ “สัจธรรม” ความจริงของชีวิต โดยเฉพาะสัจ ธรรมความเป็น “อนิจจัง” ตามระบบคิดหรือมโนทัศน์ของพุทธศาสนา ซึ่งสำนวนไทยได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญใน การทำความเข้าใจผ่านการใช้อยู่อุปลักษณ์หรือมโนอุปลักษณ์ [น้ำคือการเปลี่ยนแปลง] [น้ำคือพื้นที่] [น้ำคือความ สอดคล้องกลมกลืน] [น้ำคือเวลา] และ [น้ำคือความเหลวไหลและลุ่มเหลว]

จากการวิจัย พบว่า การนำ “น้ำ” มานิยามอธิบายเปรียบเทียบให้ความสำคัญได้น้อย 11 รูปแบบ ความคิด/นามธรรม ซึ่งขัดว่าเป็นการนำความคิด/นามธรรมหรือมโนทัศน์เกี่ยวกับข้อเท็จจริงของน้ำที่เกิดขึ้นใน สังคมไทยกับรากฐานความคิดความเชื่อทางศาสนาพุทธและฮินดูมาสร้างผ่านภาษาสำนวน ในอีกด้านกลับกัน ภาษา สำนวนไทยเกี่ยวกับน้ำที่สะท้อนมโนอุปลักษณ์ 11 รูปแบบนี้ก็กำลัง “ปฏิบัติการทางภาษา” ในการสื่อข้อเท็จจริง เกี่ยวกับน้ำที่เกิดขึ้นในสังคมไทยและแนวความคิดความเชื่อทางศาสนาพุทธและฮินดูต่อไปตราบเท่าที่มีคนนำสำนวน ไทยเกี่ยวกับน้ำเหล่านี้มาใช้ในการสื่อสาร ปรากฏการณ์ทางภาษาที่มีปฏิสัมพันธ์กับสังคมเช่นนี้ในภาษาอังกฤษเรียกว่า “dialectical relationship” (Fairclough and Wordak, 1997 : 258) หรือในภาษาไทยคือ “ความสัมพันธ์แบบ วิชาษา” (ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556 : 31) ที่ว่า สังคมกำหนดสร้างภาษาหรือวาทกรรม ขณะเดียวกันภาษาหรือวาท กรรมก็ประกอบสร้างสังคมได้เช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

นำไปประยุกต์ใช้ในหลายด้าน เช่น ในด้านการศึกษาภาษาไทย ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจความหมายเชิงอุปมาและนัยที่ซ่อนอยู่ในสำนวนได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในด้านการเรียนการสอนวรรณคดี สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ภาพพจน์และความคิดเชิงนามธรรมที่กวีใช้ในการสร้างผลงานเขียน นอกจากนี้ ในด้านการเข้าใจวัฒนธรรมและสังคม ยังช่วยให้เห็นถึงค่านิยม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนไทยที่สะท้อนผ่านการใช้ภาษา และในด้านการวิเคราะห์วาทกรรม สามารถนำไปใช้ในการตีความหมายและเจตนาของผู้สื่อสารที่ใช้สำนวนเกี่ยวกับน้ำในบริบทต่างๆ

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรทำวิจัยเกี่ยววาทกรรมโน้มนำลักษณะของวัฒนธรรมชาติอื่นๆในสำนวนไทย เช่น การศึกษามโนทัศน์ของ “ไฟ” ซึ่งอาจสะท้อนถึงความโกรธ ความรุนแรง หรือพลังอำนาจ หรือการศึกษามโนทัศน์ของ “ดิน” ที่อาจเกี่ยวข้องกับความมั่นคง ความอุดมสมบูรณ์ หรือความเป็นพื้นฐานของชีวิต การศึกษาเหล่านี้จะช่วยให้เข้าใจระบบคิดและมโนทัศน์ที่สังคมไทยใช้ในการอธิบายโลกผ่านภาษาได้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กิตติมา พุ่มซ้อน. (2554). การศึกษาอุปมาอุปไมย “น้ำ” ในสำนวนไทย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จันทิมา อังคพณิชกิจ. (2561). การวิเคราะห์ข้อความ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ณัฐพร พานโพธิ์ทอง. (2556). วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ตามแนวภาษาศาสตร์ : แนวคิดและการนำมาศึกษา วาทกรรมในภาษาไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเทือง คล้ายสุบรรณ. (2517). สำนวนไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แสงสุทธิการพิมพ์.
- ภาณุวัฒน์ สกุลสืบ. (2565). “น้ำ” ในระบอบประเพณีและพิธีกรรมของไทย. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยนครสวรรค์.
- ฤทัย พานิช. (2557). อุปมาอุปไมยเชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับ “ข้าว” ในสังคมไทย. วารสารอารยธรรมศึกษา ไชย-สาละวิน, 5 (2), 161-190.
- วัฒน์รักษ์. (นามแฝง). (14 เมษายน 2564). “น้ำ” ในพิธีกรรม แฝงในภูมิปัญญาสังคมไทย ใน สยามรัฐ [Online]. Available : <https://siamrath.co.th/n/235555>. [2568, มีนาคม 30].
- สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2556). น้ำศักดิ์สิทธิ์ในวัฒนธรรมไทย. [Online]. Available : <http://www.thaistudies.chula.ac.th/2018/09/29/>. [2568, มีนาคม 30].
- เสมียนนารี. (2567). ฝนตกหนัก-น้ำท่วมใหญ่ ในเมืองหลวง ที่คนกทม. แต่ละรุ่นต้องเผชิญมา. [Online]. Available : https://www.silpa-mag.com/history/article_86437. [2568, มีนาคม 30].
- สุนทร โชติติลล และณัฐพร พานโพธิ์ทอง. (2556). “เด็กดีต้องทำบุญ” ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ ในวาทกรรมสำหรับเด็กที่ผลิตโดยวัดพระธรรมกาย. วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 40 (1), 85-123.
- Fairclough, N., and Wordak, R. (1997). *Critical Discourse Analysis*. (T. A. van Dijk Ed. Discourse as Social interaction ed.). London : Sage.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (1980). Conceptual Metaphor in Everyday Language. *Journal of Philosophy*, 77 (8), 453-486.
- _____. (2003). *Metaphors we live by*. USA. Chicago : The university of Chicago press.